

- line] Available from: <http://www.mari.kiev.ua/02.htm>. (in Ukrainian)
2. TYMOFIYENKO V. I. (2002) *Arkhitektura i monumental'ne mystetstvo: Terminy ta ponyattya. — Architecture and monumental art: Terms and definitions*. Kiev: Publishing Institute of Contemporary Art. (In Ukrainian).
  3. TYMOFIYENKO V. I. (2004) *Davnya Ameryka: Rozvytok arkhitektury i monumental'noho mystetstva/ — Ancient America: The development of architecture and monumental art*. Kiev: ICA NAAU. (In Ukrainian).
  4. TYMOFIYENKO V. I. (2006) *Vidrodzhennya Odesy: Arkhitektura povoyennoho desyatyrichchya/ — Odessa Renaissance: Architecture postwar decades*. ICA NAAU. Kiev: Musical Ukraine. (In Ukrainian).
  5. Asyeyev Yu.S. et al. (2003) *Istoriya ukrayins'koyi arkhitektury — History of Ukrainian architecture*. Kiev: Technique. (In Ukrainian).
  6. TYMOFIYENKO V. I. (2003) *Arkhitektura ostann'oyi tretyny XVIII — pershoyi tretyny XIX st. — The architecture of the last third XVIII — the first third of the XIX century*. History of Ukrainian architecture. Kiev: Technique. p. 244–281. (In Ukrainian).
  7. TYMOFIYENKO V. I. (2003) *Arkhitektura seredyny ta kintsya XIX st. — Architecture in the middle and the end of the XIX century*. History of Ukrainian architecture. Kiev: Technique. p. 244–281. (In Ukrainian).
  8. TYMOFIYENKO V. I. (2006) *Retrospektsiyi ta novatsiyi v arkhitekturi pochatku XX stolittya: Zahal'ni polozhennya. — Retrospection and innovation in the architecture of the early XX century: General thesis. — Essays on the history of fine arts of the XX century / IPSM AUC: In 2 books*. Kiev.: Intertehnolohiya. Kn. 1. p. 62–121. (In Ukrainian).
  9. TYMOFIYENKO V. I. (1995) *Entsyklopediya arkhitekturnoyi spadshchyny Ukrayiny: tematychnyy slovnyk bahatotomovoho vydannya — Encyclopedia of architectural heritage of Ukraine, thematic dictionary of multilanguage edition*. Kiev : Ukraine Academy of Architecture. (In Ukrainian).
  10. TYMOFIYENKO V. I. (1999) *Zodchi Ukrayiny kintsya 18 — pochatku 20 stolit': Biohr. Dovidnyk — Ukraine architects from the late 18th — early 20th centuries: Biohr. Handbook*. Kiev.: SRITHAU. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 17 березня 2016 р.

УДК 94(477-25):378«18»

О. О. Тарасенко

СПОГАДИ ПРО ПРОФЕСОРА ШУЛЬГІНА (ШКОЛА ІСТОРИКІВ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА)

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053, Україна

Тарасенко Ольга Олексіївна, к. і. н., доц., доцент кафедри історії України Інституту суспільства Київського університету імені Бориса Грінченка, e-mail: Olghatarasenko@ukr.net

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано автобіографічні спогади колишніх студентів Університету Св. Володимира Василя Григоровича Авсеєнка та Олександра Васильовича Романовича-Славатинського, які належать до школи істориків Університету Св. Володимира, про яскравого представника цієї школи, професора кафедри всесвітньої історії Віталія Яковича Шульгіна (1822–1878) за період його успішної праці на кафедрі всесвітньої історії Університету Св. Володимира протягом тринадцяти років, у 1849–1862 рр., що склало другий період у становленні школи істориків університету в цілому. Дослідження споминів дозволило обґрунтувати, що професор Шульгін, котрий належав до фундаторів української історичної освіти і науки і котрий розвивав традиції школи істориків Університету Св. Володимира, мав чималий авторитет і велике шанування серед студентів. Вивчення того, яким В. Я. Шульгін постав у мемуарах своїх студентів, дозволило простежити образ Вчителя та значення його впливу на студентство свого часу, глибше зрозуміти людину, яка уособлювала свій час та невтомно його творила і має з повним правом зайняти почесне місце серед викладачів і вчених України середини і другої половини XIX ст.

Ключові слова: Віталій Якович Шульгін; спогади; Олександр Васильович Романович-Славатинський; Василь Григорович Авсеєнко; школа істориків Університету Св. Володимира; 50–70-ті роки XIX ст.

О. А. Тарасенко

**ВОСПОМИНАНИЯ О ПРОФЕССОРЕ ШУЛЬГИНЕ
(ШКОЛА ИСТОРИКОВ УНИВЕРСИТЕТА СВ. ВЛАДИМИРА)**

Киевский университет имени Бориса Гринченко,
ул. Бульварно-Кудрявская, 18/2, г. Киев, 04053, Украина

Тарасенко Ольга Алексеевна, к. и. н., доцент, доцент кафедры истории Украины Института общества Киевского университета имени Бориса Гринченка, e-mail: Olgatarasenko@ukr.net

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы автобиографические воспоминания бывших студентов Университета Св. Владимира Василия Григорьевича Авсеенко и Александра Васильевича Романовича-Славатинского, принадлежащих к школе историков Университета Св. Владимира, о ярком представителе этой школы, профессоре кафедры всемирной истории Виталии Яковлевиче Шульгине (1822–1878) за период его успешной работы на кафедре всемирной истории Университета Св. Владимира в течение тринадцати лет, в 1849–1862 гг., что составило второй период в становлении школы историков университета в целом. Исследование воспоминаний позволило обосновать, что профессор Шульгин, который принадлежал к основателям украинского исторического образования и науки и который развивал традиции школы историков Университета Св. Владимира, имел немалый авторитет и большое уважение среди студентов. Изучение того, каким В. Я. Шульгин появился в мемуарах своих студентов, позволило проследить образ Учителя и значение его влияния на студенчество своего времени, глубже понять человека, олицетворяющего свое время и неумоимо его творившего и который должен с полным правом занять почетное место среди преподавателей и ученых Украины середины и второй половины XIX в.

Ключевые слова: *Виталий Яковлевич Шульгин; воспоминания; Александр Васильевич Романович-Славатинский; Василий Григорьевич Авсеенко; школа историков Университета Св. Владимира; 50–70-е годы XIX ст.*

О. О. Тарасенко

**MEMORIES ABOUT PROFESSOR SHUL'GIN
(SCHOOL OF HISTORIANS
OF ST. VOLODYMYR UNIVERSITY)**

Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2,
Bulvarno-Kudryavskaya St., Kyiv, 04053, Ukraine

Tarasenko Olga Oleksiyivna, Ph.D in History, Associate Professor, Associate Professor of Department of History of Ukraine, e-mail: Olgatarasenko@ukr.net

ABSTRACT

The article is analyzing the autobiographical memories of the former students of St. Volodymyr University- Vasyl' Avseenko and Olexandr Romanovych-Slavatynskiy, who belonged to the School of historians of St. Volodymyr University, about a bright representative of this school, professor of World History Vitaliy Yakovlevich Shul'gin (1822–1878) for the period of his successful work at the Department of World History at the University of St. Vladimir for thirteen years. (1849–1862) which became the second period in the development of the School of historians of St. Volodymyr University in a whole. The study of memories allowed proving that Professor Shul'gin, who belonged to the founders of the Ukrainian historical education and science and who developed the tradition of the School of historians of St. Volodymyr University, had a significant prestige and a deep respect among students. The study, of how Professor Shul'gin was shown and was described in the memoirs of his students, allowed to trace the image of the Teacher and the value of his impact on students of his time, to understand better the person who represented his time and tirelessly created it and justifiably must take the place of honor among the teachers and scientists of Ukraine of the middle and the second half of the XIX century.

Key words: *Vitaliy Shul'gin; memories; Olexander Romanovych-Slavatynskiy; Vasyl' Avseenko; School of historians of St. Volodymyr University; 50–70-ies of the XIX century.*

Школу істориків Університету Св. Володимира XIX ст. представляє ціла когорта видатних вчених, які належать до фундаторів української історичної освіти і науки. Серед них Віталій Якович Шульгін (1822–1878), який розвивав традиції школи істориків Університету Св. Володимира і має зайняти почесне місце серед викладачів і вчених України середини і другої половини XIX ст. В. Я. Шульгін працював на кафедрі всесвітньої

історії Університету Св. Володимира протягом тринадцяти років, що склало другий період у становленні школи істориків університету.

Актуальність статі полягає у пошануванні представника школи істориків Університету Св. Володимира ХІХ ст. професора кафедри всесвітньої історії Віталія Яковича Шульгіна спогадами про нього колишніх студентів Олександра Васильовича Романовича-Славатинського та Василя Григоровича Авсеєнка.

Мета статті: проаналізувати спогади О. В. Романовича-Славатинського та В. Г. Авсеєнка і з'ясувати, яким постає В. Я. Шульгін у мемуарах студентів, дослідити образ Вчителя та значення його впливу на студентів свого часу, глибше зрозуміти людину, яка уособлювала свій час та невтомно його творила.

Життя, наукова та громадська діяльність В. Я. Шульгіна досліджувалися ще в ХІХ ст. Так, життя і творчість історика було розглянуто Ф. Я. Фортинським в біографічному словнику професорів і викладачів Університету Св. Володимира, виданому у 1884 р. [1, с. 760–777]. Життєвий шлях та науково-громадську діяльність вченого досліджував на початку ХХІ ст. Р. П. Левінець [2–4]. В. Я. Шульгіна як видатного діяча науки і культури Києва вивчала Л. Д. Федорова [5]. Роботу історика на кафедрі всесвітньої історії побіжно окреслила О. О. Тарасенко у контексті становлення та розвитку історичної освіти і науки в Університет Св. Володимира [6; 7] та вивчила висвітлення його особистості у спогадах В. Г. Авсеєнка про істориків Університету Св. Володимира [8]. Згадували В. Я. Шульгіна у своїх автобіографічних спогадах його колишні студенти В. Г. Авсеєнко [9] та О. В. Романович-Славатинський [10]. Останній високо оцінив діяльність вченого по його смерті [11].

Окремого дослідження, яке аналізує спогади О. В. Романович-Славатинського та В. Г. Авсеєнка про професора Шульгіна, в історичній літературі на сьогодні немає.

Учень Віталія Яковича Шульгіна, вихованець Університету Св. Володимира письменник, критик, публіцист, журналіст, мемуарист Василь Григорович Авсеєнко (1842–1913) навчався на історико-філологічному факультеті Університету Св. Володимира у 1859–1863 рр., у 1864–1866 рр. працював приват-доцентом на кафедрі всесвітньої історії, читав лекції з нової

історії на історико-філологічному факультеті Університету Св. Володимира [1, с. 11–12]. Друкуватися В. Г. Авсеєнко почав ще студентом в «Русском слове», «Русской речи», згодом «Русском вестнике», «Вестнике Европы», «Отечественных записках», «Ниве», «Всемирной иллюстрации», «Северном вестнике» та ін. [12]. На запрошення В. Я. Шульгіна як головного редактора газети «Киевлянин» протягом 1864–1878 рр. В. Г. Авсеєнко у 1864–1865 рр. працював членом редакційної колегії газети. У 1883–1896 рр. В. Г. Авсеєнко був видавцем «Санкт-Петербургских ведомостей». Його творче життя було довгим і плідним. Він співробітничав із відомими газетами та журналами, залишив значну літературну спадщину. На початку ХХ ст. його друкували, вважали гарним белетристом, який зразково описує побут і талановито відтворює російську дійсність кінця ХІХ ст. [13].

В автобіографічних споминах «Школьные годы. Отрывки из воспоминаний. 1852–1863», які були надруковані у четвертому номері часопису «Исторический вестник» у 1881 р. [9], В. Г. Авсеєнко дуже виразно розповів про професора кафедри всесвітньої історії В. Я. Шульгіна, висловив своє враження від впливу особистості професора кафедри російської історії П. В. Павлова [14; 15], відзначив особливі риси, які визначали університетське життя під час його навчання у 1859–1863 рр. [8].

В. Г. Авсеєнко згадував: «В университет я поступил в сентябре 1859 года. В то время историко-филологический факультет в Киеве считался блистательным. Его украшали В. Я. Шульгин, П. В. Павлов, Н. Х. Бунге; число студентов на нем было очень значительно» [9, с. 716], відзначаючи: «Историко-филологический факультет был значительно лучше юридического и математического, но я думаю, что и на этом факультете только двое могли назваться действительно талантливыми тружениками науки — В. Я. Шульгин и Н. Х. Бунге» [9, с. 717].

В. Г. Авсеєнко ділиться своїм враженням про В. Я. Шульгіна: «Виталий Яковлевич Шульгин считался светилом университета. И в самом деле, такие даровитые личности встречаются не часто; по крайней мере в Киеве он был головою выше не только университетского, но и всего образованного городского общества, и едва ли не один обладал широкими взглядами, стоявшими над чертой провинциального мирозерцания. Самая

наружность его была очень оригинальная; с горбами спереди и сзади, с лицом столько же некрасивым по чертам, сколько привлекательным по умному, язвительному выражению, он производил сразу очень сильное впечатление. Я думаю, что физическая уродливость имела влияние на образование его ума и характера, рано обратив его мысли в серьезную сторону и сообщив его натуре чрезвычайную нервную и сердечную впечатлительность, а его уму — склонность к сарказму, к желчи, подчас очень ядовитой и для него самого, и для тех, на кого обращалось его раздражение. Последнее обстоятельство было причиной, что и в университетском муравейнике, и в городском обществе у Шульгина было немало врагов; но можно сказать с уверенностью, что все более порядочное, более умное и честное неизменно стояло на его стороне. Надо заметить притом, что при своей склонности к сарказму, при своем большей части язвительном разговоре Шульгин обладал очень горячим, любящим сердцем, способным к глубокой привязанности, и вообще был человек очень добрый, всегда готовый на помощь и услугу» [9, с. 717].

Охарактеризував В. Г. Авсеєнко і постать В. Я. Шульгіна як професора: «Как профессор, Шульгин обладал огромными дарованиями. [...] никто лучше его не мог справиться с громадною литературой предмета, никто лучше его не умел руководить молодыми людьми, приступающими к специальным занятиям по всеобщей истории. Критические способности его изумляли меня. В мою бытность студентом он читал, между прочим, библиографию древней истории. Эти лекции могли назваться в полном смысле образцовыми. С необычайною краткостью и ясностью, с удивительной, чисто художественной силою определений и характеристик, он знакомил слушателей со всей литературой предмета, давая одним руководящую нить для их занятий, другим восполняя недостаток их собственной начитанности» [9, с. 717].

В. Г. Авсеєнко відзначив і дар В. Я. Шульгіна як промовця: «Притом он в замечательной мере обладал даром слова. Его речь, серьезная, сильная, изящная, не лишенная художественных оттенков, лилась с замечательною легкостью, и ни в одной аудитории я никогда не видел такого напряженного всеобщего внимания. Но в особенности дар слова Шульгина обнаружился

на его публичных чтениях по истории французской революции. Возможность раздвинуть рамки предмета и высокий интерес самого предмета, при отсутствии тех условий, которые неизбежно вносят в университетское преподавание некоторую академическую сухость — все это позволило талантливому профессору довести свои чтения, по содержанию и по форме, до такого блеска, что даже пестрая, наполовину дамская, аудитория не могла не испытывать артистического наслаждения» [9, с. 718].

В. Г. Авсеєнко згадав і про особисті стосунки із професором Шульгіним: «Мои личные отношения к покойному Виталию Яковлевичу были настолько близки и продолжительны, что я имел случай видеть и оценить его и как профессора, и как редактора «Киевлянина», и как члена общества, и как человека в его домашней обстановке. Везде он обнаруживал тот же серьезный и вместе блестящий ум, тот же живой интерес ко всему честному, человеческому, то же открытое, горячо бьющееся сердце, ту же не утомляющуюся потребность деятельности» [9, с. 718].

В. Г. Авсеєнко оцінив і університетську діяльність В. Я. Шульгіна: «...его преподавание отличалось одною весьма важною особенностью: он считал своею обязанностью помогать занятиям студентов не одним только чтением лекций, но и непосредственным руководством тех из них, которые избирали всеобщую историю предметом своей специальности. У него у первого явилась мысль устроить нечто в роде семинария, наподобие существующих в немецких университетах и в парижской Ecole Normale; эту мысль разделял также Н. Х. Бунге, которому и привелось осуществить ее на деле; Шульгин же, к величайшей потере для университета, в 1861 году вышел в отставку. Тем не менее у себя дома, в ограниченных, конечно, размерах, он был настоящим руководителем исторического семинария, и его беседы, его советы, его всегдашняя готовность снабдить всякого желающего книгой из своей прекрасной библиотеки — без сомнения памяты всем моим товарищам. Виталий Яковлевич считал как бы своим нравственным и служебным долгом создать себе преемника из среды собственных слушателей, и, действительно, покидая университет, имел возможность представить совету двух студентов, посвятивших себя специальным занятиям по всеобщей истории» [9, с. 718].

В. Г. Авсеєнко пригадав і те, що змусило В. Я. Шульгіна залишити роботу в університеті: «Причини, побудившие Виталия Яковлевича рано оставить университет, заключались отчасти в тяжелых семейных утратах, расстроивших его донельзя впечатлительную и привязчивую натуру, отчасти в неприятностях, сопровождавших его профессорскую деятельность. Привлекая к себе всех более даровитых членов университетской корпорации, Шульгин не пользовался расположением других сотоварищей и не умел относиться к этому обстоятельству с достаточным равнодушием. Ему хотелось отдохнуть» [9, с. 719].

Вже через два роки в Університеті Св. Володимира розмірковували над можливістю повернути В. Я. Шульгіна в університет. «Спустя два года громадный успех предпринятых им публичных чтений о французской революции заставил членов университетского совета догадаться, что если причиной выхода Шульгина и было расстроенное состояние здоровья, то причина эта во всяком случае уже устранена. Стали думать, каким образом вернуть университету того, кто был душою и светилом его. Затруднений, разумеется, встретилось много. Тогда уже действовал новый устав, требовавший от профессора степени доктора. Шульгин не имел этой степени и, следовательно, мог быть определен только доцентом, с ничтожным жалованьем. На такие условия он не соглашался. Тогда ухватились за параграф устава, которым университету предоставлялось право возводить в степень доктора лиц, известных своими учеными трудами. Вопрос баллотировали, получилось большинство, представили министру народного просвещения об утверждении Шульгина в докторском звании и о назначении его ординарным профессором. Министр (г. Головин) прислал Виталию Яковлевичу докторский диплом, при очень любезном письме. Но к сожалению, во всю эту, наделавшую в свое время много шуму, историю вошли обстоятельства, побудившие Шульгина отказаться и от диплома, и от назначения», — пригадавав В. Г. Авсеєнко [9, с. 719].

Цілісну картину конфлікту, який виник при спробі В. Я. Шульгіна повернутися до викладання в Університет Св. Володимира і отримав назву «справа Шульгіна», детально дослідив В. І. Чесноков [16]. Політику російського уряду щодо

історичної науки в Університеті Св. Володимира у другій половині XIX ст. цікаво розкрив В. М. Мордвінцев [17; 18].

«Справу Шульгіна» також пригадав у спогадах «Моя жизнь и академическая деятельность. Воспоминания и заметки. 1832–1884 гг.» [10] заслужений ординарний професор по кафедрі державного права Університету Св. Володимира Олександр Васильович Романович-Славатинський (1832–1910) [19]. Його спомини були надруковані у 1903 р., на схилі його життя у часописі «Вестник Европы». О. В. Романович-Славатинський [1, с. 580–583] навчався на юридичному факультеті у 1850–1855 роках, з першого курсу слухав лекції професорів інших факультетів, а лекції професорів-корифеїв історико-філологічного факультету В. Я. Шульгіна, П. В. Павлова, М. Х. Бунге стали для нього улюбленими. Про них він написав у спогадах. Імена згаданих професорів-просвітників стали дорогими для допитливих студентів початку 50-х років XIX ст. через те, що вони своїми лекціями поглиблювали й збагачували кругозір студентів, підсилювали й мотивували любов до науки та жагу до навчання.

Наприклад, О. В. Романович-Славатинський наголошував у спогадах, що справжнє зацікавлення юридичною наукою він виніс із аудиторії професора Павлова, який викладав російську історію. П. В. Павлов у своїх поглядах на історію російської держави, наслідуючи російського історика права, одного із співзасновників юридичної школи в російській історіографії К. Д. Кавеліна, висував правові питання і робив зі своїх слухачів-юристів шанувальників державного права та історії російського права. Завдяки професору Павлову ці предмети стали улюбленими предметами для занять та обговорення для допитливих студентів юридичного факультету [14; 15].

О. В. Романович-Славатинський пошановував і В. Я. Шульгіна. Вчений згадував, що «справа Шульгіна» після прийняття статуту 1863 р., який давав право на професорство лише тим, хто мав захищену докторську дисертацію, набула значного розголосення. «Но важнейшим делом совета во время ректорства Иванишева было дело Шульгина, которое приобрело почти всероссийскую огласку. Припомним, что Шульгин был украшением университета св. Владимира и что такого профессора истории редко приходилось слышать не только у нас, но и за границей. Осенью 1862 года, по личным и семейным обстоя-

тельствам, он оставил профессуру. Его тогдашние слушатели и теперь хорошо помнят его последнюю лекцию по историографии, когда он излагал значение исторических работ братьев Тьери. Рукоплесканиями провожали Шульгина по университетскому коридору, а толпы студентов сопутствовали ему до самого выхода из университета» [10, с. 189], — згадував О. В. Романович-Славатинський.

«Будучи магистром, и притом русской истории, он имел ранг исправляющего должность экстраординарного профессора. Шульгин был рожден для кафедры, и поэтому понятно, как больно ему было оставить ее. Он женился, одумался, ему захотелось возвратиться на кафедру, на которой он так блистал. В августе 1863 года он подал попечителю прошение о разрешении прочесть ему ряд публичных лекций о французской революции. К прошению была приложена обычная программа, которая была передана на рассмотрение университетского совета. Друзья Шульгина воспользовались этим случаем и подняли вопрос о его возвращении в университет. Началось знаменитое дело, не один месяц занимавшее умы университетских «сенаторов» [10, с. 189–190], — продовжував свою розповідь О. В. Романович-Славатинський.

Вчений згадував: «Душою этого дела был профессор Бунге, интимный друг Шульгина [...]. Ректору поручено было [...] узнать, не пожелает ли он (В. Я. Шульгин. — О. Т.) возвратиться в университетскую среду. Получился ответ: возвратится-де согласен, но на прежних условиях, т. е. со званием экстраординарного профессора, чему противоречил тот параграф устава (1863 г. — О. Т.), который для этого требовал докторской степени. Тем не менее совет постановил баллотировать Шульгина на прежнее звание, и он значительным большинством голосов был избран; последовал энегический протест историко-филологического факультета, который нашел такое избрание противозаконным, так как оно противоречило требованиям нового устава. Во главе этого протеста был энергичный декан филологического факультета — Селин. [...] Началась борьба факультета с советом — борьба, можно сказать, двух сил, забывших об интересах университета и науки и задавшихся грубым интересом: чья возьмет? Протест филологического факультета дошел до министра, который не утвердил избрания совета вследствие

его несоответствия с требованием нового устава. Дело получило иной оборот: профессор акушерства Матвеев, в заседании совета в феврале 1864 года, предложил возвести Шульгина в доктора без испытания. Полагаем, что в интересе приобретения университетом такого даровитого профессора эксцентричное, по-видимому, предложение профессора акушерства было целесообразно. Да и не заслуживал ли такой докторской степени автор курса всеобщей истории и такой несравненный лектор, каким был Шульгин?» [10, с. 190–191], — висновок О. В. Романович-Славатинський.

«Но филологический факультет думал иначе: последовал новый сильный протест против принятого советом предложения профессора Матвеева, так как голосование состоялось в пользу Шульгина, и совет постановил выдать ему докторский диплом. Декан филологического факультета отказался от подписи этого диплома; подписать его совет поручил тихому и кроткому Нейкирху. Шульгин поблагодарил за честь такого избрания, но факультетский протест был слишком силен и энергичен, и министр не мог не обратить на него внимания. Дело решилось не в пользу Шульгина, который должен был вернуть свой диплом министру. Потерял не только Шульгин, но потеряла русская наука и русский университет. Шульгин был сбит с его настоящего пути и превратился в злобствующего на университет публициста. Университету, которому он так доблестно служил, он нанес немало уколов фельетонами Феи Миленького, а это в нашей провинциальной среде могло дискредитировать высшее учреждение. Русская наука лишилась таких исследователей, каким был автор «Истории русской женщины», а русский университет потерял такую блестящую силу на кафедре, какою был Шульгин» [10, с. 191], — підсумовував О. В. Романович-Славатинський.

Варто відзначити, що О. В. Романович-Славатинський, який не належав до друзів чи близьких знайомих В. Я. Шульгина, через кілька днів по його смерті безпристрасно й високо оцінив його діяльність: «В. Я. Шульгин в течение 13 лет, с 1849 по 1862 г., преподавал всеобщую историю, переходя от древней к новой. С особенной любовью и увлечением он занимался последнею; но кто помнит его чтение по истории Древнего Востока, тот может засвидетельствовать, что он был истинным мастером и в истории

древней. Он обладал редким талантом лектора — уделом немногих избранников, для которых профессорская деятельность как бы предназначена их природой. Шульгин, можно сказать, был таким прирожденным профессором. В своих лекциях по всеобщей истории он умел в изящной форме, в отчеканенной рельефной фразе художественно воссоздать исторических деятелей и драматизм исторических событий, сокровенный смысл которых он всегда умел разъяснить с точек зрения современной ему исторической науки, на уровне которой он всегда стоял сам и держал своих слушателей. В его лекциях под очарованным взором последних проходили со всеми своими индивидуальными особенностями великие исторические фигуры Гума, Лютера, Кальвина, Робеспьера, Наполеона I и др. и во всем своем драматизме развивались такие великие мировые события, как Ренессанс, Реформация, английская и французская революции, конституционно-либеральное движение Западной Европы первой четверти XIX века, параллельно с реакцией. Внутренний и мировой смысл этих событий всегда выяснялся просвещенной, либерально-гуманной мыслью автора» [11, с. 15–16].

О. В. Романович-Славатинський узагальнював: «Шульгин обладал удивительной силой владеть своей аудиторией: аудитория сливалась с лектором, переживая вместе с ним изображаемую им историческую эпоху, вместе с ним страдала страданиями изображаемых им исторических героев и радовалась их радостями. Вот почему можно сказать, что если кому-нибудь из воспитанников университета 1849–1862 гг. удалось побывать в многолюдной аудитории покойного, нередко оглашаемой запретными рукоплесканиями очарованных слушателей, для того образ Шульгина-профессора — одно из самых светлых и заветных воспоминаний юных студенческих лет» [10, с. 15–16].

Підсумуємо, В. Г. Авсеєнко у спогадах «Школьные годы: Отрывок из воспоминаний. 1852–1862» та О. В. Романович-Славатинський у споминах «Моя жизнь и академическая деятельность. Воспоминания и заметки. 1832–1884 гг.» пошанували представника школи істориків Університету Св. Володимира XIX ст. професора кафедри всесвітньої історії Віталія Яковича Шульгіна. Проведений аналіз згаданих споминів про професора Шульгіна дозволив дійти висновку, що В. Я. Шульгин належав до засновників української історичної освіти і науки, розвивав

традиції школи істориків Університету Св. Володимира, тринадцять років його праці на кафедрі всесвітньої історії склали другий період у становленні школи істориків Університету Св. Володимира. Дослідження того, яким В. Я. Шульгин постав у мемуарах своїх студентів, дозволило дослідити образ Вчителя та значення його впливу на студентство свого часу, глибше зрозуміти людину, яка уособлювала свій час та невтомно його творила і має зайняти почесне місце серед викладачів і вчених України середини і другої половини XIX ст.

Література та джерела

1. Биографический словарь профессоров и преподавателей Университета Св. Владимира (1834–1884) [Текст] / составлен и издан под ред. В. С. Иконникова. — Киев: Тип. Ун-та Св. Владимира, 1884. — 860 с.
2. Левінець Р. П. В. Я. Шульгін — життя, пов'язане з Києвом [Текст] / Р. П. Левінець // Наукові записки з історії України. — Переяслав-Хмельницький, 2002. — Вип. 13. — С. 217–222.
3. Левінець Р. П. Життєвий шлях та науково-громадська діяльність В. Я. Шульгіна (1821–1878 рр.) [Текст] / Р. П. Левінець: автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 2004. — 24 с.
4. Левінець Р. П. Шульгін Віталій Якович [Електронний ресурс] / Р. П. Левінець / Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — Режим доступу: <http://eu.univ.kiev.ua/departments/novoyi-ta-novitn%60oyi-istoriyi-/shul%60gyn-vitaliy-yakovych/>
5. Федорова Л. Д. Шульгін Віталій Яковлевич [Текст] / Л. Д. Федорова // Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України / відп. редактор В. О. Горбик. — К., 2005. — Ч. 2. — С. 319–321.
6. Тарасенко О. Становлення та розвиток історичної освіти та науки у Київському університеті у 1834–1884 рр. [Текст] / Ольга Тарасенко. — К.: Логос, 1995. — 276 с.
7. Тарасенко О. О. З історії становлення та розвитку історичної освіти в Київському імператорському університеті Св. Володимира (до 175-річчя від дня заснування) [Електронний ресурс] / О. О. Тарасенко // Історична думка, 2010. — № 1(2). — 59 с. — Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/6385/1/O_Tarasenko_IS.pdf
8. Тарасенко О. Спогади В. Г. Авсеєнка про істориків Університету Св. Володимира [Текст] / О. О. Тарасенко // Грані: науково-теоретичний альманах. — 2016. — № 2 (130), лютий. — С. 81–89.
9. Авсеєнко В. Г. Школьные годы: Отрывок из воспоминаний. 1852–1862 [Текст] / В. Г. Авсеєнко // Исторический вестник. — 1881. — Ч. 4. — С. 707–734.

10. Романович-Славатинский А. В. Моя жизнь и академическая деятельность. Воспоминания и заметки. 1832–1884 гг. [Текст] / А. В. Романович-Славатинский // Вестник Европы. — 1903. — Ч.5. — С. 181–205.
11. Виталий Яковлевич Шульгин. Некролог и речи, произнесённые над его гробом [Текст]. — Киев, 1879. — 40 с.
12. Таран О. Г. Авсеенко Василь Григорович [Електронний ресурс] / О. Г. Таран // Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — Режим доступу: [http://eu.univ.kiev.ua/departments/istorychnyy-fakul %60tet/avseenkovasyl %60grygorovych/](http://eu.univ.kiev.ua/departments/istorychnyy-fakul%60tet/avseenkovasyl%60grygorovych/)
13. Майорова О. Е. Авсеенко Василий Григорьевич [Текст] / О. Е. Майорова // Русские писатели 1800–1917: биографический словарь. — М., 1989. — Т. 1: А–Г.
14. Тарасенко О. Викладацька діяльність П. В. Павлова в Університеті Св. Володимира у середині XIX ст. [Текст] / О. О. Тарасенко // Література та культура Полісся. — 2007. — № 38. — С. 236–248.
15. Тарасенко О. О. До становлення школи істориків Університету Св. Володимира: Платон Васильович Павлов [Текст] / О. О. Тарасенко // Парадигма пізнання: гуманітарні питання. — 2015. — Том 7, № 10. — С. 5–30.
16. Чесноков В. И. «Дело В. Я. Шульгина» в Киевском университете как эпизод из истории университетской жизни в условиях действия Устава 1863 года [Текст] / В. И. Чесноков // Российские университеты в XVIII–XIX веках: сборник научных статей. — Воронеж, 1999. — Вып. 4. — С. 121–139.
17. Мордвінцев В. М. Політика російського уряду щодо історичної науки в Київському університеті в другій половині XIX ст. [Текст] / В. М. Мордвінцев // 150 років розвитку вітчизняної історичної науки в Київському університеті: матеріали Республіканської науково-практичної конференції, Київ, 20–21 жовтня 1992 р. — К., 1993. — С. 184–185.
18. Мордвінцев В. М. «Київський університетський розбрат» [Текст] / В. М. Мордвінцев // Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури. — Київ, 1999. — Ч. 1. — С. 48.
19. Таран О. Г. Романович-Славатинський Олександр Васильович. [Електронний ресурс] / О. Г. Таран // Енциклопедія Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — Режим доступу: [http://eu.univ.kiev.ua/departments/inshi-pidrozdily-istorychnogo-/romanovych-slavatyns %60kyu-oleks/?sphrase_id=18664](http://eu.univ.kiev.ua/departments/inshi-pidrozdily-istorychnogo-/romanovych-slavatyns%60kyu-oleks/?sphrase_id=18664)

REFERENCES

1. BYOHRAFYCHESKYI SLOVAR PROFESSOROV Y PREPODAVATELEI UNIVERSYTETA SV. VLADYMYRA (1834–1884) (1884) Biographical Dictionary of professors and teachers of St. Vladimir University (1834–1884) [Text] / compiled and published under. ed. V. S. Ikonnikova. Kiev: Type. Univ St. Vladimir, 860 p. (in Russian)
2. LEVINETS, R. P. (2002). V. Ya. Shulhin — zhyttia poviazane z Kyivom. — V. Y. Shul'gin — life is connected with Kyiv. Naukovi zapysky z istorii Ukrainy. Pereiaslav-Khmelnytskyi. — Scientific notes from the history of Ukraine. Pereiaslav-Khmelnytskyi. 2002, vol. 13, pp. 217–222. (in Ukrainian)
3. LEVINETS, R. P. (2004), Zhyttievyi shliakh ta naukovo-hromadska diialnist V. Ya. Shul'gina (1821–1878 rr.). — Life path and scientific and social activities of V. Y. Shul'gin (1821–1878): Avtoref. dys.... kand. ist. nauk. Kyiv, 2004, 24 p. (in Ukrainian)
4. LEVINETS, R. P. Shul'gyn Vitalii Yakovych. — Shul'gin V. Y. Entsyklopediia Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Elektronnyi resurs. — Encyclopedia of Kyiv National Taras Shevchenko University. Regime to access: [http://eu.univ.kiev.ua/departments/novoyi-ta-novitn %60oyi-istoriyi-/shul %60gyn-vitaliy-yakovych/](http://eu.univ.kiev.ua/departments/novoyi-ta-novitn%60oyi-istoriyi-/shul%60gyn-vitaliy-yakovych/) (in Ukrainian)
5. FEDOROV, L. D. (2005). Shul'hin Vitalii Yakovlevych. — Shul'gin Vitalii Yakovlevych. Vydatni diiachi nauky i kultury Kyieva v istoryko-kraieznavchomu rusi Ukrainy. — Prominent figures of science and culture of Kyiv in local historical movement of Ukraine. Kyiv, 2005, no. 2, pp. 319–321. (in Ukrainian)
6. TARASENKO, Olha. Stanovlennia ta rozvytok istorychnoi osvity ta nauky u Kyivskomu universyteti u 1834–1884 rr. — Formation and development of historical education and science at Kyiv University in 1834–1884. Kyiv: Logos. 1995, 276 p. (in Ukrainian)
7. TARASENKO, O. O. (2010). Z istorii stanovlennia ta rozvytku istorychnoi osvity v Kyivskomu imperatorskomu universyteti Sv. Volodymyra (do 175 richchia vid dnia zasnuvannia. — From the history of formation and development of historical education at Kyiv Imperial St. Volodymyr University (to the 175th anniversary). Istorychna dumka. — Historical thought. 2010, no. 1(2), 59 p. Regime to access: http://elibrary.kubg.edu.ua/6385/1/O_Tarassenko_IS.pdf (in Ukrainian)
8. TARASENKO, Olha. (2016). Spohady V. H. Avsyeyenka pro istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra. — Memories V. G. Avsyeyenka about historians of St. Volodymyr University. Hrani. Naukovo-teoretychnyy al'manakh. — Grani. Scientific and theoretical almanac. 2016, no № 2 (130). pp. 81–89. (in Ukrainian)
9. AVSEENKO, V. H. (1881). Shkolnye hody.: Otryvok yz vospomynanyi. 1852–1862. — The school years. Fragment from the mem-

- oirs. 1852–1862. Ystorycheskyi vestnyk. — Historical herald. 1881, no. 4, pp. 707–734. (in Russian)
10. RIMANOVYCH-SLAVATYNSKYI, A. V. (1903). Moia zhyzn y akademycheskaia deiatelnost. Vospomynaniya y zametky. 1832–1884. — My life and academic activities. Memories and notes. 1832–1884. Vestnyk Evropy. — Herald of Europe. 1903. No.5. Pp. 181–205. (in Russian)
  11. VITALIY JAKOVLEVICH SHUL'GIN. — Vitaliy Jakovlevich Shul'gin. (1879). Nekrolog i rechi, proiznesionnye nad ego grobom. — The obituary and speeches, uttered over his grave. Kiev, 1879. 40 p. (in Russian)
  12. TARAN, O. H. Avsenko Vasyly Hryhorovych. — Avsenko, Vasyly Hryhorovych. Entsyklopediia Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. — Encyclopedia of Kyiv National Taras Shevchenko University. Regime to access: [http://eu.univ.kiev.ua/departments/istorychnyy-fakul %60tet/avsenko-vasyl %60grygorovych/](http://eu.univ.kiev.ua/departments/istorychnyy-fakul%60tet/avsenko-vasyl%60grygorovych/) (in Ukrainian)
  13. MAIOROVA, O. E. (1989). Avsenko Vasyly Hryhorevych. — Avsenko Vasyly Hryhorevych. Russkye pysately 1800–1917. Byohrafycheskyi slovar. — Russian writers 1800–1917. Biographical Dictionary. M., 1989, T.1: A–H. (in Russian)
  14. TARASENKO, Olha. (2007). Vykkladatska diialnist P. V. Pavlova v Universyteti Sv. Volodymyra u seredyni XIXst. — Teaching of P. V. Pavlov at St. Volodymyr University in the middle of XIX century. Literatura ta kultura Polissia. — Literature and culture of Polissya. 2007, no. 38, pp. 236–248. (in Ukrainian)
  15. TARASENKO, O. O. (2015). Do stanovlennia shkoly istorykiv Universytetu Sv. Volodymyra: Platon Vasylovych Pavlov. — To the formation of Scientific School of Historians of St. Volodymyr University: Platon Vasylovych Pavlov. Paradyhma piznannia: humanitarni pytannia. — The paradigm of knowledge: humanitarian issues. 2015, vol. 7, no. 10, pp. 5–30. (in Ukrainian)
  16. CHESNOKOV, V. Y. (1999). «Delo V. Ya. Shul'gina» v Kyevskom unyversytete kak epizod yz ystoryy unyversytetskoï zhyzny v uslovyakh deïstviya Ustava 1863 hoda. — «The case of V. Y. Shul'gin» at Kyiv University as the episode from the history of university life in conditions of the Charter of 1863. Rosyiskye unyversytety v XVIII–XIX vekakh: sbornyk nauchnykh statei. — Russian universities at XVIII–XIX centuries: a collection of scientific articles. Voronezh, 1999, vol. 4. Pp.121–139. (in Russian)
  17. MORDVINTSEV, V. M. (1993). Polityka rosiiskoho uriadu shchodo istorychnoi nauky v Kyivskomu universyteti v druhii polovyni XIX st. — The policy of the Russian government regarding the historical science at the University of Kiev in the second half of XIX century. 150 rokiv rozvytku vitchyznianoï istorychnoi nauky v Kyivskomu universyteti. Materialy Respublikanskoï naukovo-praktychnoi konferentsii. — 150 years of national historical science at the University

- of Kyiv. Materials of Republican scientific conference Kyiv, 20–21 zhovtnia 1992 r. Kyiv, 1993, pp. 184–185. (in Ukrainian)
18. MORDVINTSEV, V. M. (1999). «Kyiviv's'kyu universytet-s'kyu rozbrat». — «Kyiv University strife». Kyiviv's'kyu universytet yak yak oseredok natsional'noyi dukhovnosti, nauky, kul'tury. — Kyiv University as a national center of spirituality, science, and culture. Kyiv, 1999. vol. 1. p. 48. (in Ukrainian)
  19. TARAN, O. H. Romanovych-Slavatyns'kyu Oleksandr Vasylyovych. — Romanovych-Slavatynskiy Olexandr Vasylyevych. Entsyklopediya Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. — Encyclopedia of Kyiv National Taras Shevchenko University. Regime of access: [http://eu.univ.kiev.ua/departments/inshi-pidrozdily-istorychnogo-/romanovych-slavatyns %60kyu-oleks/?sphrase_id=18664](http://eu.univ.kiev.ua/departments/inshi-pidrozdily-istorychnogo-/romanovych-slavatyns%60kyu-oleks/?sphrase_id=18664) (in Ukrainian)

Надійшла до редакції 16 квітня 2016 р.

УДК 94(477.74-25)«18»(092)

А. В. Хромов

**МИКОЛА ГАВРИЛОВИЧ ДЕМБРОВСЬКИЙ —
ОДЕСЬКИЙ ПОЛІЦМЕЙСТЕР (1807–1810 рр.):
БІОГРАФІЯ, КАР'ЄРА, РОДИНА**

Державний архів Одеської області
вул. Жуковського, 18, м. Одеса, 65026, Україна

Хромов Анатолій Володимирович, к. і. н., співробітник Державного архіву Одеської області, викладач кафедри суспільних наук Одеського національного медичного університету, директор виробництва ПП «Архівні інформаційні системи», e-mail: hromov1985@ukr.net

АНОТАЦІЯ

У статті та основні архівних та опублікованих документів описується життя та службова кар'єра одеського поліцейського 1807–1810 рр. — Миколи Гавриловича Дембровського. На базі документів Державного архіву Одеської області проілюстровано головні напрями роботи поліцейського, встановлено основні віхи біографії М. Г. Дембровського та його родини. Висунуто припущення про козацьке походження керівника Одеської міської поліції, а саме ідея про те, що його предками були представники козацької старшини Гетьманщини. Доведено, що М. Г. Дембровський особисто та